

**НАЦІОНАЛЬНІ ТА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ**

*А. Л. СОЛОШОНОК,
К. М. КУЛІШ*

*Український науково-дослідний інститут
продуктивності агропромислового комплексу*

Висвітлено результати комплексних досліджень національного та світового ринку молока і молочних продуктів, визначено основні тенденції та пріоритетні напрями його розвитку.

Постановка проблеми. Основним завданням агропромислової політики будь-якої країни є забезпечення населення різноманітним харчовим продуктами в обсягах та асортименті, необхідних для достатнього за калорійністю і збалансованістю раціону харчування відповідно до національних традицій, уподобань, звичок. При однаковій кінцевій меті кожна конкретна країна має цілий ряд специфічних особливостей, зумовлених наявними ресурсами, виробничим потенціалом та іншими чинниками, які визначають не тільки закономірності і тенденції розвитку самого агропромислового комплексу країни, а й те, як він впливає на розвиток інших сфер економічної діяльності та на національну економіку в цілому.

Ринок молока і молокопродуктів має пріоритетне значення не тільки в агропромисловому комплексі, а й в національній економіці України. Насамперед це зумовлено незамінністю його продукції в життєдіяльності людини. Державна політика спрямовується на забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарської молочної галузі, платоспроможного попиту населення в її продукції, потреби підприємств молокопереробної промисловості у сировині, створення умов для ефективного захисту внутрішнього ринку та сприяння просуванню молочної продукції на зовнішній ринок [1]. Саме тому дослідження проблеми ролі і місця України у світовому ринку молочної продукції актуальне. Економічний стан молокопродуктового підкомплексу АПК, зміни рівня та структури виробництва молока і молокопродуктів, їх споживання зумовлюють необхідність проведення детального дослідження та аналізу, виявлення вузьких місць та обґрунтування основних напрямів розвитку всіх його складових як у вітчизняному, так і світовому вимірі

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових працях дослідників економічних проблем розвитку молокопродуктового підкомплексу України знайшли широке відображення теоретико-методологічні і практичні проблеми ефективності та інтенсифікації його розвитку, формування ринкового механізму регулювання, створення оптимальної структури виробництва у різних регіонах країни, розвитку виробничої інфраструктури, ресурсозбереження, удосконалення територіальної організації, виявлення резервів збільшення виробництва молочних продуктів та підвищення їх якості, практичного використання досягнень сучасного науково-технічного прогресу. Серед них – П. Т. Саблук, Т. Л. Мостенська, О. М. Шпичак, І. М. Галак, В. І. Радько, І. Г. Власенко, О. М. Кравченко та ін. Нагромаджений науковий потенціал слугує базою для аналітичних досліджень і закономірностей функціонування ринку молока і молочних продуктів. Натомість наукові дослідження потребують розширення з урахуванням зміни соціально-економічного середовища в Україні та світі.

Мета статті – визначити основні тенденції розвитку ринку молока та молочних продуктів в Україні і світі як у сучасних умовах, так і на перспективу на підставі комплексного аналізу.

Викладення основного матеріалу. Розвиток ринку молока та молокопродуктів в Україні проходить у складних організаційно-економічних і фінансових умовах і формується під впливом обсягів попиту і пропозиції. Одним з найважливіших чинників, що впливає на пропозицію, є чисельність поголів'я корів. Протягом 2008 – 2012 рр. в Україні цей показник зменшився на 10,6 % – від 2856 до 2554 тис. гол. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка змін поголів'я корів за роками, тис. гол.

Країна	2008	2009	2010	2011	2012	Відхилення 2012 до 2008 р., %	Відхилення 2012 до 2011 р., %
Україна	2856,0	2737,0	2631,0	2582,0	2554,0	-10,6	-1,1
Росія	9100,0	9000,0	8800,0	9000,0	8900,0	-2,2	-1,1
Білорусь	1452,0	1445,0	1478,0	1477,0	1521,0	4,8	3,0
Країни ЄС	24405,8	23870,6	23313,9	23050,7	23203,9	-4,9	0,7

Розрахунки проведено за даними державних установ статистики (Україна, Росія, Білорусь) та Євростату (країни ЄС)

У 2012 р. порівняно з 2011 р. зниження становило 1,1 % (28 тис. гол.). У країнах Євросоюзу за досліджуване п'ятиріччя поголів'я корів зменшилось на 4,9 %, у 2012 р., за попередніми даними Євростату [2], порівняно з попереднім роком відбулося незначне зростання – 0,7 %. У Росії у 2011 р. після трирічного падіння чисельність поголів'я корів зросла на 2,3 %, а у 2012 р. знову зменшилась на 1,1 %. У Білорусі ситуація протилежна – у 2012 р. порівняно з 2008 р. аналізований показник зріс на 4,8 %, порівняно з 2011 р. – на 0,7 %. Падіння у 2011 р. на 0,1 % призупинилось.

Ще один важливий чинник, що формує пропозицію на ринку, – продуктивність корів. Фермери країн Євросоюзу приділяли значну увагу підвищенню їх продуктивності: вдосконалювались системи годівлі, кормовиробництва, велась посилена селекційно-племінна робота. Значні зусилля були спрямовані на поліпшення системи утримання худоби. Для забезпечення виробництва високоякісної молочної сировини запроваджуються новітні системи доїння, сучасні доїльні зали, основним завданням яких є мінімізація контакту молока з повітрям [3].

У цілому у країнах ЄС спостерігається тенденція до поступового зростання обсягів виробництва молока, зокрема у 2012 р. порівняно з 2011 р. на 1,1 % (табл. 2). Світове ж виробництво за цей період зросло на 5,5, а за п'ять років – на 10,2 %.

Таблиця 2

Динаміка валового виробництва молока за роками, млн т

Країна	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	Відхилення 2012 до 2008 р., %	Відхилення 2012 до 2011 р., %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	11,8	11,6	11,2	11,1	11,4	11,7	-3,4	2,7
Росія	32,3	32,6	32,1	31,6	31,9	32,2	-1,2	0,9
Білорусь	6,2	6,6	6,6	6,5	6,9	7,2	11,3	6,2
Країни ЄС	153,6	151,8	152,6	154,7	156,4	156,6	1,8	1,1

1	2	3	4	5	6	7	8	8
Світове виробництво	696,1	702,2	720,9	727,1	767,4	784,4	10,2	5,5
Частка України у світовому виробництві, %	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	x	x

Розрахунки проведено за даними джерел [4, 5, 6].

Потенціал українського ринку молочних продуктів неможливо розглядати без аналізу наявної сировинної бази. За розрахунками, проведеними згідно з даними Держстату, в Україні виробництво молока за період незалежності скоротилось у 2,1 раза і у 2012 р. становило лише 11,4 млн т (у 1990 р. – 24,5 млн т). Спад відбувся здебільшого за рахунок зменшення частки молока, виготовленого сільськогосподарськими підприємствами, у 7,4 раза. Водночас у господарствах населення виробництво молока за цей період зросло в 1,5 раза.

У 2012 р. в Україні після тривалого стійкого падіння виробництво молока зросло до попереднього року на 2,7 % і становило 11,4 млн т. За даними Держстату [4], за цей період 77,7 % виробленого молока припадало на господарства населення. Це не дозволяє забезпечити отримання продукції високої якості, оскільки у цих виробників відсутні умови для впровадження новітніх технологій утримання та годівлі тварин. Молоко, вироблене у господарствах населення, відповідає вимогам лише другого гатунку, тоді як вироблене на великих сільськогосподарських підприємствах в основному реалізується вищим і першим гатунком.

Обнадійлива тенденція спостерігається і у 2013 р.: за січень – вересень виробництво молока господарствами всіх категорій збільшилось на 0,8 % від відповідного періоду 2012 р., у тому числі на сільськогосподарських підприємствах – на 1,2, в господарствах населення – на 0,7 % (табл. 3). Водночас слід зазначити, що якісні показники молока, яке надійшло на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств, за цей період, мають позитивну динаміку порівняно з минулим роком. Так, кількість молока “екстра” у січні – вересні 2013 р. збільшилась проти цього ж періоду 2012 р. на 60,3 тис. т (на 68,4 %), вищого гатунку – на 72,2 тис. т (на 13,6 %). Натомість кількість молока першого, другого гатунків та негатурного зменшилась відповідно на 9,5, 11,6 та 49,4 %.

Якісна структура обсягів молока, яке надійшло на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств, була такою: гатунок “екстра” – 8,3 %, вищий, перший, другий гатунки та негатурного – відповідно 33,8, 52,7, 5,0 та 0,2 %. Господарства населення 83,8 % молока реалізують другим гатунком, а першим – лише 11,7 %.

Таблиця 3

**Виробництво молока за категоріями господарств
у січні – вересні 2013 р., тис. т**

Категорії господарств	Січень – вересень 2013 р.	До відповідного періоду 2012 р.		У тому числі у вересні		
		+,-	%	2013 р.	до 2012 р.	
					+,-	%
Усі категорії господарств	9012,9	72,9	100,8	1061,6	5,7	100,5
Сільськогосподарські підприємства	1995,1	23,0	101,2	210,6	-4,7	97,8
Господарства населення	7017,8	49,9	100,7	851,0	10,4	101,2

Зазначимо, що ринок молока нашої держави займав у різні періоди 1,5 – 1,7 % у світовому виробництві.

Російський ринок молока характеризується зменшенням обсягів виробництва за 2008 – 2012 рр. на 1,2 % та збільшенням за 2012 р. на 0,9 %, білоруський – зростанням за п'ять років на 11,3 % та за останній рік аналізованого періоду на 6,2 %.

Уряд Білорусі має грандіозні плани розвитку експортоорієнтованої молочної галузі. Республіканська програма її розвитку на 2010 – 2015 рр. передбачає збільшення виробництва молока до 10 млн т. Зазначимо, що порівняно з Україною Білорусь має практично в 2 рази менше і поголів'я корів, і виробництво молока, однак на сільськогосподарських підприємствах більше, ніж у 2 рази поголів'я корів та майже в 3 рази – виробництво молока.

За оцінкою ФАО, у 2013 р. світове виробництво молока збільшиться на 2,2 % – до 784 млн т, тобто темпи зростання приблизно залишаться на рівні останніх років [6]. Здебільшого розширення виробництва передбачається за рахунок країн Азії. В Індії, найбільшому продуценті молока у світі, воно зросте на 5,3 млн т – до 139 млн т. За останнє десятиріччя його споживання на душу населення в цій країні зросло майже на 30 % при збільшенні населення на 17,6 %. Головним стимулом такого динамічного розвитку є швидкозростаючий внутрішній попит, оскільки країна відносно ізольована від світового молочного ринку. Розширення виробництва молока спостерігалось і в Китаї, Пакистані, Турції, що зумовлено стійким попитом.

Згідно з оцінкою ФАО, у поточному році виробництво молока в США зросте менш ніж на 1 % – до 91,5 млн т. Це пов'язано з несприятливими погодними умовами, які вплинули на стан пасовищ, несприятливим співвідношенням цін на корми і молоко, що й зумовило скорочення виробництва і поголів'я корів у багатьох фермерських господарствах.

Обсяг виробництва молока в країнах ЄС у 2013 р. залишиться на рівні попереднього року – 156 млн т, оскільки збільшення надоїв на корову компенсує існуюче скорочення поголів'я корів. Через несприятливі погодні умови відбулось подорожчання кормів, що призвело до зростання витрат виробництва на фоні падіння цін на молоко. Слід зазначити, що в останні роки більшість країн ЄС повністю не використали квоти на виробництво молока, в цілому приблизно на 5 % [6].

Ціни на молочну сировину в Україні формуються під впливом трьох основних чинників: попиту з боку молокопереробних підприємств, сезонності виробництва і частково зміни основних виробничих витрат, що формують собівартість молочної сировини як для товаровиробника, так і з урахуванням можливих витрат переробних підприємств.

Доволі тривалий час молокопереробний сектор перебував у комфортних умовах – щорічні потреби галузі не перевищували 25 % від загального виробництва молока в країні, і дефіциту в молочної сировині підприємства не відчували. За таких умов переробник міг значною мірою диктувати рівень цін на попит, при цьому активно використовуючи продукцію від особистих селянських господарств як чинник гарантування сировинних потреб. У періоди цінових сплесків молокопереробні підприємства знижували обсяги закупівель у сільськогосподарських підприємств, збільшуючи закупівлю молочної сировини в господарствах населення за нижчою ціною. За розрахунками, проведеними згідно з даними Держстату, протягом останніх 10 років частка молока, закупленого на сільськогосподарських підприємствах, була найвищою у 2012 р. (48,3 %), найнижчою – 27,5 % – у 2007 р., в інші роки знаходилась у межах 31,5 – 44 %. За цей же період частка молока від господарств населення була максимальною у 2004 р. – 67,4 %, мінімальною – у 2012 р. (42,6 %). Дослідженням встановлено, що у 2012 р. вперше за останнє десятиріччя обсяги закупівлі молока на сільськогосподарських підприємствах перевищили його кількість від господарств населення. Розбіжність становила 270,4 тис. т, або 13,5 %.

Тенденція 2012 року до збільшення обсягів надходження молока на переробні підприємства нині знову змінилася – за 9 місяців 2013 р. порівняно з цим же періодом 2012 р. цей показник зменшився на 149,6 тис. т, або на 4,0 % (табл. 4).

**Надходження молока та молочних продуктів на переробні підприємства
у 2011 – 2013 рр., тис. т**

Показники	2011 р.	2012 р.	Відхилення:		9 міс. 2012 р.	9 міс. 2013 р.	Відхилення:	
			тис. т	%			тис. т	%
Загальне надходження	4615,1	4716,4	101,3	2,2	3697,5	3547,9	-149,6	-4,0
Закуплено	4547,0	4691,6	144,6	3,2	3676,0	3528,6	-147,4	-4,0
У тому числі від: сільськогосподарських підприємств	2030,1	2277,7	247,6	12,2	1762,8	1782,4	19,6	1,1
господарств населення	2155,3	2007,2	-148,1	-6,9	1611,8	1432,4	-179,4	-11,1
інших господарських структур	361,6	406,7	45,1	12,5	301,4	313,8	12,4	4,1
Прийнято на даваль- ницьких засадах	59,4	15,2	-44,2	-74,4	14,5	4,4	-10,1	-69,7
Надійшло на перероб- ку молока, вироблено- го переробними підприємствами	8,7	9,6	0,9	10,4	7,0	14,9	7,9	112,9

Розрахунки проведено за даними Держстату України [4]

До кінця поточного року ситуація кардинально не зміниться. Натомість, як і минулого року, зростає кількість молока, що надійшло від сільськогосподарських підприємств і зменшується від господарств населення. У структурі надходження молока частка останніх також зменшується і становить за 9 місяців 2013 року 40 % (рис.1).

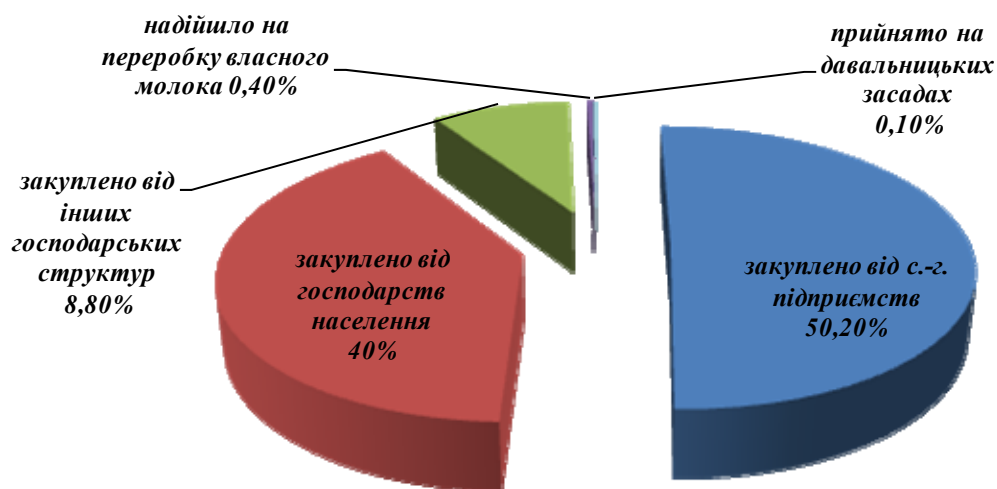

Рис. 1 Структура надходження молока на переробні підприємства за 9 місяців 2013 р.

Згідно з даними Держстату, у 2012 р. середня ціна, яка склалась в Україні на молоко та молочні продукти, продані переробним підприємствам від усіх категорій господарств, становила 2386,2 грн/т проти 2736,1 грн/т у 2011 р., тобто на 12,8 % нижча. Середня ціна за 9 місяців 2012 р. становила 2342,9 грн/т, тоді як за цей же період 2013 р. – 2896,5 грн/т, або вища на 23,6 %. За 9 місяців 2012 р. для сільгоспідприємств середня по країні ціна становила 2661,8 грн/т, 2013 – 3305,9 грн/т (зростання 24,2 %), для господарств населення – 1865,4 грн/т, у 2013 р. – 2274,5 грн/т (зростання 21,9 %) [4].

У 2008 – 2013 рр. закупівельні ціни на молоко від усіх категорій господарств відзначалися значними коливаннями (рис.2). Найбільш стрімким було зростання закупівельних цін на молоко у 2010 р. Натомість у 2012. грн/т у 2008 р. до 2274,5 грн/т за 9 місяців 2013 р., знизившись при цьому у 2012 р. на 17,5 % порівняно з попереднім роком.

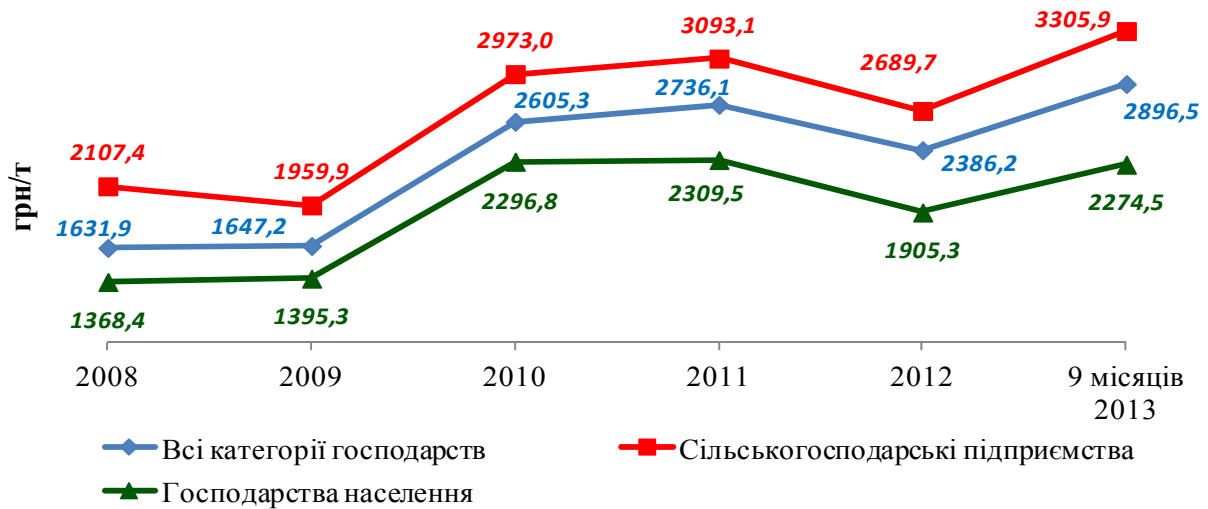

Рис. 2 Динаміка змін закупівельних цін на молоко у 2008 – 2013 рр.

Для багатьох гравців ринку виробництво молока стало збитковим через зростання собівартості. Саме тому актуальна і своєчасна Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 807 "Про затвердження мінімально допустимого рівня цін на молоко на 2012 рік", якою було затверджено мінімально допустимий рівень цін у гривнях за 1 т (без урахування податку на додану вартість) на молоко незбиране (не піддане будь-якій обробці, переробці чи пакуванню для потреб подальшого продажу) другого гатунку у розмірі 2200 грн/т. Активна дія цієї Постанови дозволила підвищити наприкінці року закупівельні ціни для господарств населення, і ця тенденція збереглася у поточному році. Тоді як у III кварталі 2012 р. ціни були на рівні 1811,6 грн/т, у IV – зросли на 14,2 %. У наступному році до таких низьких цін у державі уже не повернулися – щоквартально вони були не нижчі, ніж 2200 грн/т, і у III кварталі 2013 р. зросли до відповідного періоду попереднього року в 1,3 раза.

За результатами аналізу матеріалів досліджень НДІ "Украгропромпродуктивність" щодо рівня закупівельних цін на молоко незбиране II гатунку, придбане суб'єктами господарювання в особистих селянських господарствах, встановлено, що наприкінці листопада 2013 р. середня ціна зазначеного виду молока в Україні становила 2,65 грн/л. Найнижчими (2,34 – 2,39 грн/л) були середні ціни в Одеській, Волинській, Івано-Франківській, Львівській та Чернігівській областях, найвищими (2,97 – 3,30 грн/л) – в Херсонській, Донецькій та Полтавській. Порівняно з відповідним періодом 2012 р. середня ціна зросла на 14 %. У трійці лідерів попереднього року, крім Донецької, знаходились також Закарпатська область та Автономна Республіка Крим.

Тривалий час рівень закупівельних цін на молоко в господарствах населення набагато нижчий порівняно з цінами, що отримують сільськогосподарські підприємства. Зокрема у 2007 – 2012 рр. розбіжність становила в різні періоди 26,1 – 54 %, за 9 місяців поточного року – 45,4 %. В окремі періоди рух цін на ринку молочної сировини і готової молочної продукції був діаметрально протилежним, формуючи значні цінові диспаритети.

Нестабільність цінової ситуації викликана багатьма чинниками. Собівартість виробництва молока на агропідприємствах зростає паралельно з підвищенням попиту на нього з боку переробних підприємств, які прагнуть не тільки забезпечити внутрішній ринок, а й збільшити обсяги експорту. Отже, існує реальна потреба у тісних технологічних і функціональних зв'язках між виробниками цієї сировини та базою переробки, в органічному по-

єднанні їх економічних інтересів. Налагодження взаємовигідних інтеграційних відносин між різними сферами молокопродуктового підкомплексу є основою стабілізації його розвитку [7].

На початку року ціни на молоко в Україні були вищими, ніж в багатьох інших країнах. Серед семи країн (табл. 5) із січня по серпень 2013 р. середньомісячні ціни на молоко, обраховані для базисних в Україні показників жиру (3,4 %) та білка (3 %), знизились лише в Росії – на 8 %. У решті країн зросли від 6,4 % в Україні до 43,3 % в Новій Зеландії.

Таблиця 5

Середньомісячні ціни на молоко в деяких країнах світу у січні – серпні 2013 р. (обраховані для базисних в Україні показників – 3,4 % жиру, 3 % білка), грн/т

Період	Україна	Росія	Польща	Німеччина	Нідерланди	Фінляндія	Нова Зеландія
Січень 2013 р.	3400	4060	2553	2720	2625	3128	2110
Серпень 2013 р.	3619	3737	2743	3087	3205	3466	3023
Зростання (зниження) з січня по серпень, %	6,4	-8,0	7,4	13,5	22,1	10,8	43,3

Складено і розраховано за джерелом [8]

Аналітики аграрних ринків постійно інформують про цінові зміни на сире молоко. Зокрема, найбільший у світі молочний кооператив "Fonterra" (Нова Зеландія) планує забезпечити стабільність поставок сировини, тому що виробники молока через тривалу посуху почали страждати від високих цін на корми, а це загрожує значним обмеженням виробництва молока. У новому ж маркетинговому році новозеландські фермери можуть очікувати доход у розмірі 37,5 євроцента за кілограм молока [8].

Закупівельні ціни на молоко одного з найбільших концернів Німеччини "DMK GmbH" у червні зросли до 35 євроцентів/кг, до цього протягом п'яти місяців молоко закупувалось за цінами 33,4 євроцента/кг. У липні концерн планував підвищити закупівельні ціни на молоко для своїх членів до 37 євроцентів/кг.

У Франції підвищення закупівельних цін на молоко на 2,5 євроцента/л було погоджене і реалізоване більшістю підприємств у червні 2013 р. Деякі молокозаводи почали піднімати закупівельні ціни ще в квітні, деякі в травні, проте більшість гравців молочного сектора погодилися із підвищенням цін лише влітку. Закупівельні ціни на молоко в США теж продовжують зростати.

За розрахунками, викладеними в табл. 6, у травні 2013 р. ціни на молоко в Україні знаходилися на рівні європейських і становили 34,4 євро за 100 кг. Найвищою була ціна у Китаї – 42,9 євро за 100 кг, натомість в Аргентині та Індії – біля 30 євро за 100 кг.

Таблиця 6

Середні ціни на сире молоко в різних регіонах світу у травні 2013 р.

Регіон	Ціна, євро/100 кг	Ціна в національній валюті за 100 кг	
1	2	3	
Аргентина	28,8	192	ARS
Індія	28,9	2050	INR
Нова Зеландія	30,3	46,6	NZD

1	2	3	
США класс Ш	31,34	18,52	\$ за 1 фунт (0,453592 кг)
Середня ціна в Європі	34,2	34,2	€
Бразилія	36,4	95,7	BRL
Росія	36,9	1496	РУБ
Китай	42,9	345	CNY
Україна	34,4	3612	ГРН

Складено за джерелами [9, 10]

На особливу увагу заслуговує стан цінової політики молочних ринків Росії, яка посідає важливе місце на світовому ринку. Положення в молочній галузі, як і раніше, залишається доволі складним, чому сприяє і нестійка кон'юнктура світового ринку. Неприятливі погодні умови минулого року призвели до суттєвого подорожчання кормів і, як наслідок, помітного зростання собівартості молока. Аналіз щомісячних показників середніх цін на сировинне молоко в Росії показав нестійку динаміку. Протягом I півріччя 2013 р. спостерігалось як підвищення цін (у січні – на 8,7 %, лютому – на 4,2, травні – на 9,2, червні – на 15,5, липні – на 21,4 %), так і зниження у березні та квітні відповідно на 2 та 2,2 % [10].

Україна є країною-експортером молочної продукції, тому залежить від рівня світових цін. Унаслідок сезонності виробництва молока влітку зазвичай спостерігається падіння закупівельних цін. Так, минулого року з січня по червень вартість закупівлі молока знизилась на 23 – 25 % – з 3,55 до 2,75 грн/л. На думку експертів аграрних ринків, світові тенденції до зростання цін на молоко дозволили Україні в цьому році запобігти їх обвалу в літній період, що позитивно вплине на рівень рентабельності виробників молочної сировини в Україні, але в умовах обмеженої платоспроможності населення зумовить менший рівень рентабельності молокопереробників. Тобто підвищення закупівельних цін має і негативний аспект, оскільки призводить до підвищення цін на молочну продукцію з боку переробних підприємств.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) у своїх оцінках зазначає, що світовий попит на молоко щорічно зростає на 15 млн т. В останнє десятиріччя збільшення виробництва молока відбувається в основному за рахунок країн, що розвиваються. На особливу увагу заслуговує Китай, де приріст у молочній галузі щорічно становитиме до 10 % і більше. Щоправда, в минулому десятиріччі середній приріст був майже 20 %. За прогнозами аналітиків FAO, у найближчі 10 років глобальний молочний сектор, порівняно з іншими галузями харчової промисловості, розвиватиметься дуже стрімко [11].

Важливою характеристикою рівня розвитку молочного сектора будь-якої країни є виробництво молока на одну особу. Зазначимо, що з 1990 по 2011 р. світовий показник залишився незмінним – 103 кг, натомість в Україні за цей період знизився майже у 2 рази – з 472 до 243 кг на одну особу [4]. За зазначеним джерелом, у 2011 р. найбільше молока на одну особу вироблено у Данії – 873 кг, далі йдуть Нідерланди – 707, Білорусь – 683, Швейцарія – 536 та Фінляндія – 426 кг. У цих країнах і найвищий рівень споживання на одну особу.

Слід зазначити, що у світі постійно зростають вимоги ринку до споживання молочних продуктів зі збереженням таких основних тенденцій: підвищення вимог до екологічних характеристик – якості молочних продуктів; підвищення споживання сиру, який серед широкого асортименту молочних продуктів харчування займає перше місце; невелике зниження споживання питного молока; зниження споживання масла.

В Україні після 1990 р. становище з уживанням основних продуктів харчування значно погіршилося. Але якщо ситуація зі споживанням м'яса, риби, яєць поступово вирівнюється, то споживання молока і молочних продуктів залишається на доволі низькому рівні. Незважаючи на стабілізацію виробництва молока, його обсягів недостатньо для забезпечення потреб внутрішнього ринку та формування експортного фонду. Враховуючи минулорічне виробництво молока 11,4 млн т, зміну запасів на кінець року 90 тис. т, імпорт

продукції 410 тис. т, загальний ресурс молока та молочних продуктів оцінювався на рівні 11,7 млн т. Проте фонд споживання становив 9,8 млн т, на що вплинули експорт 820 тис. т та витрати на потреби тваринництва понад 1 млн т. Отже, розрахункове споживання молока та молочної продукції на одну особу за рік становило 214,9 кг, що на 4,9 % більше від 2011 р.. За рекомендаціями Міністерства охорони здоров'я з річних норм споживання молока однією особою на рівні 380 кг, загальний фонд його споживання в Україні мав би становити щонайменше 17 млн т. Тож в Україні ще неповністю використані резерви наповнення внутрішнього ринку молоком та молочною продукцією. Стратегією розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. передбачається доведення виробництва молока у 2015 р. до 15,4 млн т, у 2020 р. – 19,4 млн. Отже, споживання молока та молочної продукції на одну особу на рік підвищиться у 2020 р. до 350 кг. Збільшення обсягів виробництва продукції досягатиметься за рахунок збалансованого розвитку всіх форм господарювання в молочному скотарстві [12].

В розвитку України постійно зростає значення зовнішньоекономічної діяльності і входження в систему світогосподарських зв'язків. Світова практика свідчить, що підприємства, маючи на меті реалізацію своєї продукції на міжнародному ринку, можуть обирати різні методи організації зовнішньоторговельної діяльності. Такий вибір залежить від багатьох чинників, зокрема масштабів виробництва та характеру продукції, що випускається; особливих рис регіональних ринків, на яких реалізується продукція; глибини участі підприємств у міжнародному поділі праці; специфічного методу реалізації товарів або послуг на зовнішньому ринку, що є традиційним для цієї товарної групи тощо [13].

Для України минулий рік відзначився зниженням експорту вітчизняних молокопродуктів на 96541 тис. дол. США, або на 16,3 % (від 593282 до 496741 тис. дол. США) [14]. Їх частка у загальному експорті продукції АПК становила 2,73 проти 4,51 % у 2011 р. Найбільша частка в експорті молокопродуктів припадає на сири всіх видів та кисломолочні сири (87,73 %).

Основними країнами збуту молочної продукції у 2012 р. стали Російська Федерація, Молдова, Казахстан, Туркменістан та інші країни пострадянського простору (рис. 3). Так, частка Росії становила 48,8 %.

Імпорт молокопродуктів за минулий рік зріс у грошовому еквіваленті на 44992 тис. дол. США, що становить 33,7 % (від 133393 до 178385 дол. США). У структурі імпорту найбільша частка припадає на масло вершкове (47,30 %), сири всіх видів та кисломолочні сири (46,80 %).

Україна завозить молокопродукти переважно з Білорусі та Російської Федерації – відповідно 25,08 та 21,48 % від загального обсягу імпорту даного продукту (рис. 4).

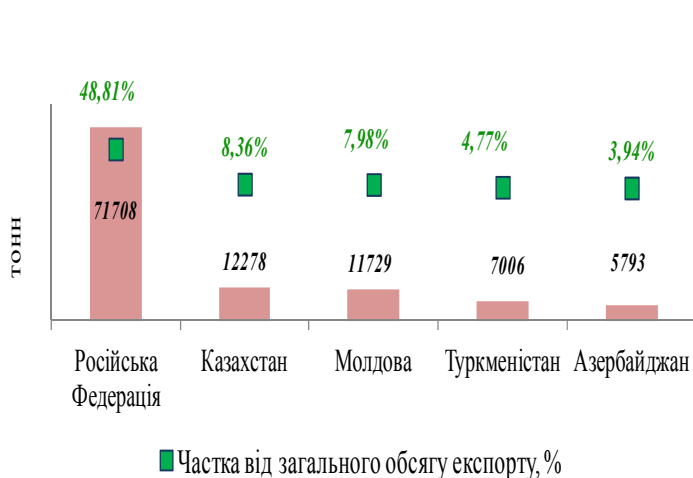

Рис. 3 Основні ринки збуту молочної продукції у 2012 р.

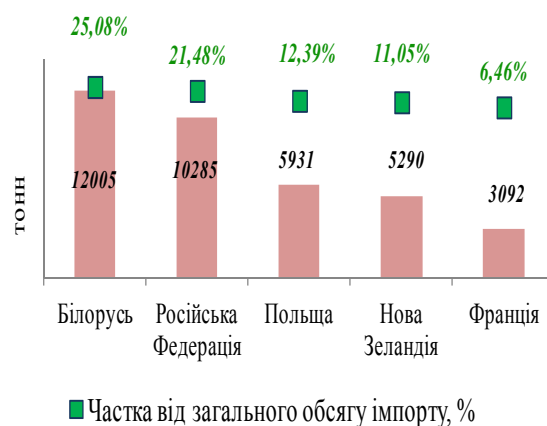

Рис. 4 Основні джерела імпорту молочної продукції у 2012 р.

Імпорт молокопродуктів за минулий рік зріс у грошовому еквіваленті на 44992 тис. дол. США, що становить 33,7 % (від 133393 до 178385 дол. США). У структурі імпорту найбільша частка припадає на масло вершкове (47,3 %), сири всіх видів та кисломолочні сири (46,8 %).

Україна завозить молокопродукти переважно з Білорусі та Російської Федерації – відповідно 25,08 та 21,48 % від загального обсягу імпорту даного продукту (рис. 4).

Вітчизняні підприємства молокопродуктового підкомплексу для збільшення обсягу зовнішньої торгівлі проводять модернізацію та впроваджують у виробництво нові технології, нарощують виробничі потужності, намагаючись наблизити свою продукцію до європейських стандартів. Однак для підвищення попиту на українську молочну продукцію з боку як російських, так і інших іноземних споживачів, а також збільшення обсягів експорту необхідно, насамперед, поліпшити її якість. Молокопереробні підприємства України через низьку якість сировини втрачають значні суми при реалізації молочної продукції на західному та російському ринках. На зовнішньому ринку за сухі молочні продукти українські підприємства одержують за тону на 300 – 400 доларів США менше, тому що на Заході, через низькі якісні показники, ця продукція використовується на технічні й кормові цілі. Також слід зважати на експортні ціни, попит на зовнішньому ринку та інші чинники.

Світовий ринок створює перспективи для розвитку молочної галузі України. Головне, що потрібне для цього – конкурентоспроможність. Провідні фахівці молокопереробної галузі відзначають, що підвищити конкурентоспроможність вітчизняного молока та молочних продуктів можна комплексним підходом, насамперед виробляючи і постачаючи високоякісну сировину для переробки. Для чого слід оптимізувати системи контролю безпеки продукції. Держава, зі свого боку, має забезпечити бізнес-середовище, зокрема, для залучення інвестицій. Необхідно і повною мірою використовувати можливості відстоювання інтересів держави в торговельних суперечках з іншими країнами.

Висновки. Ефективність діяльності молокопродуктового підкомплексу забезпечує високопродуктивне молочне скотарство. В Україні необхідно створити сприятливі умови для залучення інвестицій у цю галузь. На державному рівні приймається чимало програм, однак вони мають лише декларативний характер, і тому ефективне реформування відсутнє. Як наслідок, динаміка зміни поголів'я корів є негативною.

У світі відбувається чітко виражений процес збільшення кількості сирого молока при зменшенні поголів'я, що стало можливим завдяки постійному зростанню продуктивності корів. В Україні тенденції до зменшення виробництва молока у 2001 – 2011 рр. свідчать, що цей вид економічної діяльності не набув нових якісних стимулів для зростання, однак прогнози експертів та фахівців аграрних ринків на найближчу перспективу оптимістичні: виробництво молока у 2012 р. після тривалого падіння зросло на 2,7 %.

Важливе значення для ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу на національному рівні має запровадження внутрішнього фінансового стимулювання виробників молока і ліквідація цінового диспаритету з урахуванням інтересів усіх учасників ринку молока і молочних продуктів. Основним чинником при встановленні закупівельних цін на молоко має стати його якість.

Нарощування виробництва молока у світі відбуватиметься за рахунок тих країн, де для цього є сприятливі техніко-економічні, технологічні та соціальні умови. У розвинутих країнах, де попит на молочну продукцію залишається приблизно на одному рівні, зміни здебільшого стосуватимуться структури споживання та екологічності виробництва.

Для України велике значення має налагодження зовнішньоекономічних зв'язків та участь у міжнародній торгівлі в якості активного і рівноправного партнера. Ведення успішного та конкурентоспроможного молочного бізнесу на світових ринках можливе для вітчизняних виробників за умови постійного контролю за ефективністю господарювання, підвищення якості продукції та наближення її до європейських стандартів.

Враховуючи національні та світові тенденції у виробництві молока, слід зазначити, що в ситуації, яка склалася, для забезпечення свого населення молоком і молочними продуктами (і, отже, для підвищення рівня їх споживання) Україна може стати імпортозалеж-

ною, якщо не нарощуватиме власне виробництво. Держава має здійснювати заходи правового, економічного, соціального, екологічного та організаційного характеру, формувати політику, спрямовану на подолання кризових явищ у тваринництві та його розвиток, а також підтримку переробників молока.

Список літератури

1. *Галак І. М.* Підвищення конкурентоспроможності молокопродуктового підкомплексу АПК: Автореф. дис. канд. економ. наук. – Тернопіль, 2008. – 16 с.
2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.eurostat.eu.
3. *Радько В. І.* Розвиток виробництва молока в країнах Європейського союзу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://irb.nubip.edu.ua>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
5. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.faostat.fao.org.
6. Мировой рынок молочной продукции, 2011 – 2013 годы // Пищепром Украины. – 2013. – № 18 (226). – С. 13 – 17.
7. *Свиноус І. В.* Вплив якісних параметрів на формування закупівельних цін на молоко сільськогосподарських підприємств // Сталій розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
8. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/news/ucab>.
9. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.souzmoloko.ru>.
10. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.milkua.info>.
11. *Данчук Ю.* Світові тенденції виробництва молока // Молокоферма. – 2010. – № 3. – С. 27 – 29.
12. *Маслак О.* Молока більше, а ціни нижчають // Пропозиція. – 2013. – № 2. Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com>.
13. *Новак І. М.* Тенденції розвитку світового ринку молока та досвід міжнародної торгівлі на зовнішніх ринках вітчизняних виробників молочної продукції. – Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
14. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/>

Национальные и мировые тенденции развития рынка молока и молочных продуктов

А. Л. Солошонок,

К. М. Кулиш

*Украинский научно-исследовательский
институт продуктивности агропромышленного комплекса*

Освещены результаты комплексных исследований национального и мирового рынка молока и молочных продуктов, определены основные тенденции и приоритетные направления его развития.

National and world trends development of the market of milk and dairy products

A. Soloshonok,

K. Kulish

Ukrainian research institute productivity of agroindustrial complex

The results of complex researches of national and international market for milk and dairy products, the main trends and priorities areas for its development.